

881

POSTGRAU EN ESTUDIS AFRICANS

Director Dr. Lluís Mallart

Curs 1973-1974

Universitat Rovira i Virgili

Tarragona

Montserrat Salvador i Martínez

Sant Cugat del Vallès

Setembre 1974

PRESENTACIÓ

Des del segle XIX la història ha volgut que les estructures socio-polítiques de les societats africanes s'hagin vist fortament capgirades, primer pels governs de les potències europees investits d'ambició colonitzadora i després pels nous Estat independents que, sovint, s'han servit de la força de la inèrcia en aplicar fórmules de govern continuïstes inspirades o manipulades per les macro-polítiques del món occidental.

Aquestes intromissions, més o menys coercitives, estrangeres o no, han alterat primerament i sobretot la capacitat jurídica, és a dir el Dret dels pobles, en tant que conjunt de normes que defineixen i articulen l'organització de les relacions entre els homes d'una societat donada, la protegeixen i n'eviten la violació.

L'Estat modern, en base al Dret Civil i al Dret Penal, tendeix a monopolitzar les competències jurídiques i neutralitza, quan no invalida, el Dret Consuetudinari dels pobles -i les lleis que se'n deriven- per tal de reduir a

un únic ordre la facultat legal de control social i amb ell la capacitat de jutjar i sancionar els desordres.

Tot i així, la majoria de les cultures africanes no renuncien a tractar els conflictes que els incumbeixen seguint els dictàmens de les lleis que els són pròpies.

Aquesta circumstància provoca una dualitat jurídica en el marc d'una mateixa societat. La coexistència de sistemes jurídics de diferent conformació i provenença - que per qüestió de claredat en l'exposició anomenaré sistema ètnic i sistema estatal- pressuposo que, a priori, presenten incompatibilitats, però també coincidències, a l'hora d'interpretar les transgressions i d'aplicar les sancions, d'acord amb els criteris que els han inspirat.

Concretaré el meu treball a l'estudi de la coexistència jurídica en el cas de la societat diola en el marc estatal de la República de Guinea-Conakry. Antigues migracions diola de la Casamance (actual Senegal) s'instalaren a la zona de les rieres del sud on, avui, una irrespectuosa frontera separa els diola de Guinea-Bissao dels diola de Guinea-Conakry. Aquests darrers arribaren capdillats per Yaya N'Diaye però aquesta circumstància no comporta que exercís cap tipus de poder polític en el sentit europeu del

mot. Es tractaria més aviat d'un cap organitzatiu que d'un cap de comandament. De fet, els diola mai no han gaudit d'una institució específica que detingui el poder polític ni, per extensió el poder jurídic. Les peculiaritats del sistema jurídic diola es troben immergides en tots i cadascun dels sistemes: econòmic, de parentiu, religió que configuren la totalitat del sistema social. Sigui com sigui el procés colonitzador va imposar un nou ordre.

Des de la seva colonització pels francesos (1895), fins la data de la seva independència (1958), la República de Guinea-Conakry va ser governada per les lleis dictades per la metropoli. Després, amb la negativa d'adherir-se a la Comunitat Francesa que el General De Gaulle va proposar crear entre les colònies i França, Sekou Touré (Faranah 1922- Cleveland-Ohio 1984) esdevingué el primer President del nou Estat independent. Touré instaurà un règim de tipus socialista i durant vint-i-sis anys -fins la seva mort per malaltia- exercí un poder repressiu i nepòtic que acabà en una veritable dictadura, sempre legitimat per la figura política de Partit-Estat. Els drets consuetudinaris propis de les diferents cultures ètniques fou respectat o menyspreat de manera aleatòria; un exemple, que gosaria adjectivar si més no d'espectacular, n'és la prohibició de nous matrimonis polígams adduint-ne la provocació de conflictes per motius de gelosia femenina, en un país on, a

més de tradicionalment polígam és majoritàriament de religió musulmana. A la mort de Sekou Touré i, entre altres raons, per evitar la continuïtat del règim en mans de la seva família, els militars, liderats pel General Lansana Conté, es feren càrrec del govern i hi incorporàren membres civils. Les primeres eleccions "democràtiques" celebrades enguany (1994) l'han mantingut com a cap d'Estat.

OBJECTIUS I HIPÒTESIS DE TREBALL

Parteixo de la consideració que la simultaneïtat d'instàncies jurídiques diferents en una mateixa cultura engendra una problemàtica social motivada per la superposició de competències i d'interpretacions jurídiques.

Constitueix l'objectiu d'aquest projecte l'anàlisi dels mecanismes de control social i de resposta als desordres dels diola (sistema ètnic), en contacte amb les instàncies jurídiques (sistema estatal) de la República de Guinea-Conakry.

Per a delimitar el camp d'estudi em centraré en el concepte de venjança per entendre que es tracta d'una pràctica cultural incompatible amb la legalitat jurídic-estatal. Les interpretacions que cadascun dels sistemes fan de la resolució d'una ofensa mitjançant la venjança són diametralment oposades.

Prenc en consideració les quatre següents premisses, que considero hipotètiques fins que la investigació les refuti o les validi:

1. Els diola asseguren que **la venjança no és un crim**¹. Corroborar aquesta afirmació ens portarà necessàriament a dilucidar quins fets són considerats transgressors de les lleis diola i quines diferències presenten en relació al sistema estatal. En definitiva què enten cadascun dels sistemes jurídics per **delicte** i quines **sancions** preveuen per a reparar les transgressions.

Pel sistema ètnic venjar una ofensa pot ser un acte de justícia, un procediment just de restituir l'ordre i de reequilibrar la societat. En canvi, pel sistema estatal l'acte venjatiu està sempre fora de la llei i per tant es considera sempre un delicte; el venjador és un criminal, un delinqüent que, com a atenuant, justifica el seu acte adduint respondre a una primera ofensa, però no per això el fet deixa de ser il.legal. La diferència d'interpretació entre fet **just/injust**, **legal/il.legal**, entre **fer justícia** i **aplicar la llei** seran sens dubte elements a prendre en consideració.

¹En malinké "diola" vol dir "El que es venja. El venjatiu" (Dada a confirmar).

Les diferents estimacions sobre **legalitat/il.legalitat** ens haurà d'acostar a establir les opinions que cadascun dels sistemes, l'un envers l'altre, tenen del caràcter **legítim o il.legítim** de les seves respectives actuacions. Fins a quin punt les lleis estatals són més legítimes que les lleis consuetudinàries? El caràcter clandestí que pot comportar la reparació mitjançant la venjança ens farà qüestionar sobre quin grau de permisivitat, tolerància o no ingerència es dóna, per part del sistema estatal enfront el sistema ètnic, en les resolucions vindicatives.

2. **Qui denuncia** un fet o un individu a l'aparell policial de l'estat, provocant així la intervenció del sistema estatal, és **titllat de covard i de traïdor** i queda desprestigiada enfront el grup social al que pertany.

Tant és així que la mateixa denúncia es considera una ofensa que, tard o d'hora, haurà de ser venjada. Davant d'una situació semblant la intervenció del sistema estatal, lluny de restablir l'ordre, pot generar rancúnies que provocaran situacions conflictives entre els implicats i que es resoldran sense que importi el temps transcorregut, quan que es presenti una situació adient.

Les actuacions venjatives es canalitzen sovint a través de l'ordre màgic-religiós de la societat diola. Aquesta participació de l'ordre sobrenatural es fa evident mitjançant la caiguda en desgracia, sigui de l'ofensor, sigui d'algun membre de la seva família o grup social al que pertany. Els infortunis que poden recaure es manifestaran sota diverses formes com ara fracàs en empreses econòmiques, pèrdua de prestigi social, infelicitat, etc. i, sobretot, en alteracions de la salut.

3. L'aparició de certes malalties indica inequívocament un acte de venjança portat a terme per medis màgics de bruxeria que denoten la intervenció d'instàncies sobrenaturals. És el càstig previst per les lleis ancestrals per a provocar que la col·lectivitat a la que pertany el malalt hagi d'esbrinar i fer públics els comportaments antisocials, transgressors de l'ordre establert, que han generat la sanció-malaltia, (trencament de tabus, incompliment d'algun ritual, ofenses greus recents o antigues mai no satisfetes, calumnies, violència...) i actuar consegüentment per a restablir l'ordenament social i allunyar-ne el desori. Quan la venjança actua mitjançant la bruxeria, les instàncies

estatals disposen de poques possibilitats d'intervenció donat que demostrar que l'aparició d'una malaltia constitueix un acte delictiu és gairebé impossible. Fins i tot la família de la víctima assumirà sens dubte com a justa la sanció que prové del més enllà. A més els medis de que disposa l'estat en matèria d'investigació criminal no acostumen a ser suficients per a arribar a resoldre casos que xoquen amb consideracions d'ordre sanitari, enmetzinament per exemple.

Una lectura a l'inversa de l'anunciat d'aquest apartat ens fa veure que la convicció de que un comportament antisocial serà sancionat infal.liblement amb una malaltia constitueix un eficaç mecanisme de control social. El temor de la sanció-malaltia serveix de contenidor del delicte.

4. La venjança és una qüestió d'honor. Efectivament, el dret consuetudinari diola enten que una ofensa s'ha de sancionar per evitar la vergonya de l'ofés i per extensió el deshonor de la família o del llinatge.

Mitjançant la reparació per venjança la societat es reafirma com a tal i cohesiona els seus membres en deixar ben establert que cadascun dels individus que la integren, tant si en un moment donat és víctima o ofensor, mai no es

trobarà sol i sempre tindrà el suport incondicional del grup. I en aquest sentit no coincideix amb la jurisprudència estatal que enten que el culpable d'una falta ha de ser castigat subjectivament, desvinculant, tant l'individu com la falta que ha comés, de les reivindicacions del perjudicat o perjudicats.

La venjança és una reacció col·lectiva de defensa que assumeix com a propis els greuges soferts per tots i cadascun dels seus membres. La venjança no és una acció individual descontrolada, sinó que és assumida pel grup que s'en fa responsable i que disposa d'un codi no escrit que en reglamenta el funcionament. De tal manera, quan la justícia estatal intervé en la resolució d'un cas sentenciant l'infractor (empresonant-lo, per exemple), la justícia ètnica no necessàriament es considera satisfeta i no atura les seves pròpies mesures sentencials dirigides no tant a castigar un individu com a dirimir el desequilibri que el seu acte hagi provocat (restitució de l'objecte robat, compensació en cas d'homicidi, per exemple).

La societat diola enten que el coneixement de les biografies dels seus membres acosta les resolucions legals a la justícia. La llei no és un codi tancat, rígid, sinó que s'adapta segons les circumstàncies, relativitza les

interpretacions jurídiques amb l'objectiu d'aconseguir una satisfacció justa per el conjunt de la societat ja que tota ella hi està implicada. La intervenció jurídica estatal és vista com un deixar que "terceres persones" alienes al grup, com és considerat l'Estat, decideixin per ells, i això no sempre es considera just; sobretot quan la venalitat de les institucions la tornen ineficaç.

Com ha quedat dit, aquest projecte d'investigació es circumscriu als diola que ocupen la província de Boké, a l'oest de la República de Guinea-Conakry. Es tracta d'un estudi de les actuacions jurídiques pròpies dels diola en el seu habitat **rural** tradicional. Deixo oberta la possibilitat d'ampliació de la recerca cap al comportament jurídic diola en l'àmbit **urbà** on els individus no "pateixen" el control contenidor del grup i on la desestructuració que comporta la dispersió espacial dels seus membres potser dificulta l'entrada en funcionament dels mecanismes sancionadors ètnics i en facilita la dels estatals.

METODOLOGIA

A les societats de tradició oral el Dret no està regit per una institució especialitzada en temes jurídics. El dret és inherent al conjunt de components de l'estructura social, de manera que no es pot parlar de dret sinó és per referència a tots i cadascun dels elements que integren la societat. Les relacions interpersonals regides pel parentiu, les aliances intergrupals que es deriven dels contractes matrimonials, els lligams que les activitats econòmiques teixeixen entre els seus membres, les construccions màgico-religioses... estan impregnats de drets i de deures, l'anàlisi dels quals esdevé impossible quan es preten isolar-los de la totalitat i indispensable per assolir l'objectiu que m'he traçat.

En aquest sentit, el treball sobre el terreny haurà d'incloure:

A. L'anàlisi de les funcions màgico-religioses dels diola, de les seves estructures socio-econòmiques però sobretot de la xarxa de relacions de parentiu, ja que els diola, per sobre de qualsevol altre tipus de nexes, atribueixen una importància quasi desmesurada als vincles de sang i d'aliança, on el nom, que adscriu la persona a la família i

al llinatge, contitueix l'exponent simbòlic més característic de l'adhesió inqüestionable de l'individu a la col·lectivitat. Tant és així que l'examen de la composició i del funcionament del parentiu -sense oblidar, repeteixo, l'examen dels altres elements de l'estructura social esmentats-, ens ha de dur a percebre l'emplaçament dels rols d'autoritat a tots nivells (edat, sexe, generació, status social), i la qualitat d'aquesta autoritat per a descobrir-ne les competències jurídiques i llurs atribucions a l'hora de mantenir l'ordre social i castigar els desordres.

B. Observar i estudiar els rituals que la societat diola empra a l'hora tant de mantenir l'ordre com de prevenir el desordre i, a posteriori, per a reparar transgressions i/o castigar transgressors.

C. L'examen de la mitologia diola, de les llegendes, dels contes, de les biografies d'herois i de personatges insignes... que els joves han après per boca dels vells, ens ajudarà a aprehendre l'essència dels valors i els principis deontològics que inspiren la manera de ser i de fer diola, ja que els comportaments que el costum ha elevat a lleis -que no a l'inrevés, com és el cas de la jurisprudència moderna- estan fonamentats en els valors

ètics i morals que les generacions diola han transmès de pares a fills durant segles.

D. L'anàlisi lingüística del vocabulari jurídic diola ens farà possible trobar les accepcions i els matisos que molt probablement no es reflecteixen en els termes traduïts, i poder així conèixer el veritable sentit que els diola atribueixen a mots clau com venjança, delictes, honor, etc.

E. L'estudi de casos concrets resolts mitjançant la justícia vindicativa serà convenient per a fer una tipologia de la venjança, amb la finalitat de destriar quines ofenses són susceptibles d'una actuació venjativa i també per a distingir si aquelles ofenses comeses a l'interior del grup es prenen amb la mateixa consideració que les que provenen de l'exterior.

F. Consulta i estudi dels Còdix Civil i Penal per a veure com el sistema jurídic estatal de la República de Guinea-Conakry incorpora, si és que ho fa, les lleis consuetudinàries de les diferents ètnies que la integren.

G. Recull bibliogràfic. La bibliografia consultada fins avui la detallo a continuació.

BIBLIOGRAFIA

- AGONDJO, P.L. La notion d'espace juridictionnel en droit Bantou.
Droit et Cultures n° 1
Université Paris X. Nanterre 1981.
- BEKOMBO, Manga Un incommensurable défi: le serment.
A Le serment. Vol.I - Signes et fonctions.
Editions du CNRS. Paris 1991.
- COHEN, Stanley Visiones de control social. Delitos, castigos y clasificaciones.
Promociones y Publicaciones Universitarias, S.A.
Barcelona 1988.
- COLLEYN, J.P. Valeurs et droit dans une société sans pouvoir politique univoque.
Droit et Cultures n° 6
Université Paris X. Nanterre 1983.
- COPET-ROUGIER, E. Catégories d'ordres et réponses aux désordres chez les Mkako du Cameroun.
Droit et Cultures n° 11.
Université Paris X. Nanterre 1986.
- DUMAS-CHAMPION, F. La justice vindicatoire chez les Masa du Txad.
Droit et Cultures n° 11
Université Paris X. Nanterre 1986.
- EVANS-PRITCHARD, E.E. Els Nuer. (Pàgs. 157 i ss.)
Anagrama. Barcelona 1977-
- GLUCKMAN, Max Política, derecho y ritual en la sociedad tribal.
Akal. Madrid 1978.
- LENCLUD, G. L'opposition coutume-droit dans les systèmes de reproduction.
Droit et Cultures n° 6.
Université Paris X. Nanterre 1983.
- MALINOWSKY, B. Crim i costum a la societat salvatge.
Ariel. Barcelona 1978.
- FATELA, Joao Le sang et la rue: éléments pour une anthropologie de la violence au Portugal.
Droit et Cultures n° 11.

- Université de Paris X. Nanterre 1986.
- MARIE, Alain Marginalité et conditions sociales du prolétariat urbain en Afrique. Les approches du concept de marginalité et son évaluation critique. Cahiers d'Etudes Africains. Paris 1981.
- MILINGO, Valérien Droits fonciers et redevances coutumières Hema (Zaire). Droit et Cultures n° 3 Université Paris X. Nanterre 1982.
- MWEZE, Baguma La succession chez les Bashi (Zaire). Droit et Cultures n° 4 Université Paris X. Nanterre 1983.
- SURGY, Albert de Par quelle voie et dans quelle mesure les Mwaba du Togo estiment-ils être mîes en demeure d'exercer leur liberté? Droit et Cultures n° 5 Université Paris X. Nanterre 1983.
- VAN ROUVEROY i autres La parcelle du gendre comploteur. Manières coutumières et modernes d'acquérir des droits sur la terre, à N'Zara (Nord-Togo). Droit et Cultures n° 4 Université Paris X. Nanterre 1982.
- VERDIER, Raymond Le système vindicatoire. A: La vengeance dans les sociétés extraoccidentales. Cujas. Paris 1980.
- Premières orientations pour une Anthropologie du Droit. Droit et Cultures n° 1 Université Paris X. Nanterre 1981.
- Problématique des droits de l'homme dans les droits traditionnels d'Afrique Noire. Droit et Cultures n° 5 Université Paris X. Nanterre 1983.
- ZEMPLÉNI, Andras La maladie et ses causes. L'Ethnographie. 1985-2. (Pàgs. 13-44).